

z kapitalistických armád

VOJENSKÉ VÝDAJE

Historie válek dokazuje, že s rozvojem výrobních sil, s růstem množství a složitosti bojové techniky zvyšují se absolutní i relativní rozměry jak materiálových nákladů, tak i finančních výdajů na válečné účely. Zatímco v 1. světové válce výdaje válčících států činily 208 miliard dolarů, tak ve 2. světové válce dosáhly již 1 117 miliard dolarů. Na přípravu příští možné války proti socialismu vydaly a vydávají imperialistické státy nevídané finanční prostředky, jejichž absolutní výše již přesáhla výdaje na obě dvě světové války dohromady. Jen od roku 1949 do konce roku 1977 vynaložily země NATO na zbrojení astronomickou částku 2 438,2 miliardy dolarů.

Hlavním motivem stoupenců horečného zbrojení, zvyšování vojenských výdajů je tvrzení o tzv. sovětském nebezpečí. Spolu s L. I. Brežněvem na XXV. sjezdu KSSS však jasně prohlásil: „Sovětský svaz nehodlá nikoho napadnout. Sovětský svaz válku nepotřebuje. Sovětský svaz nezvyšuje svůj vojenský rozpočet, nesnižuje, nýbrž zvyšuje výdaje na růst životní úrovně lidu. Naše země bojuje důsledně a neochvějně za mír, neustále předkládá návrhy na omezení výzbroje a na odzbrojení.“

Vojenské výdaje států NATO se však budou nadále zvyšovat. V roce 1978 přijaly dlouhodobý plán rozšíření a modernizace výzbroje a zvyšování bojové síly NATO rozpracovaný až do roku 1995. Vyžádá si zvýšení vojenských výdajů o 80 až 100 miliard dolarů již v příštích 10 letech. Proto musí být problematika vojenských výdajů stále v pozornosti marxisticko-leninských ekonomických věd a zvláště válečné ekonomiky.

Klasifikace a ukazatele vojenských výdajů

Vojenské výdaje v nejobecnější rovině představují souhrnné náklady na přípravu a vedení válek.

Klasifikace vojenských výdajů napomáhá blíže určit jejich strukturu, místo ve

Nadporučík

PhDr. Jan Šelešovský, CSc.

kapitán PhDr. Vladimír Šefčík, CSc.

válečných přípravách a vliv na ekonomiku země. Vojenské výdaje se člení podle různých kritérií. Za základní můžeme považovat toto členění:

Podle vlivu na vojenskou sílu státu na:

- a) přímé,
- b) nepřímé.

Podle způsobu financování na:

- a) zjevné (oficiální),
- b) skryté.

Podle struktury na:

- a) — osobní,
 - věcné (materiálové),
- b) — režijní (udržovací),
 - investiční (rozvojové),
- c) podle druhů ozbrojených sil,
- d) podle rozpočtových položek,
- e) podle programových komplexů.

Přímé vojenské výdaje představují náklady na udržování a rozvíjení vojenské síly i válečně ekonomického potenciálu státu v období míru i na vedení ozbrojeného zápasu v období války. Tyto výdaje se vydávají především na přípravu a udržování příslušníků ozbrojených sil, jejich vybavení zbraněmi a bojovou technikou, na výstavbu vojenských objektů, rozvoj vojenské vědeckovýzkumné základny, na rozvoj vývojově konstruktérských prací i vojenskou výrobu. K těmto výdajům patří v převážné míře i výdaje na kosmický a jaderný program, náklady na nákup strategických materiálů a vojenskou pomoc spojeneckým zemím. Rovněž tam patří výdaje na vojenskou infrastrukturu, mobilizační opatření, civilní obranu apod.

Nepřímé výdaje zahrnují náklady, které bezprostředně neovlivňují vojenskou sílu a válečně ekonomický potenciál, nýbrž souvisí s likvidací pozůstatků předcházejících válek nebo jsou vyvolány minulými válečnými přípravami. Základní druhy nepřímých vojenských výdajů jsou peníze a výsluhy veteránům válek, platby státního dluhu, hrazení válečných náhrad a škod a ostatní výdaje, které souvisí s předcházejícími válkami a jejich válečnými přípravami.

Tyto výdaje dosahují v kapitalistických zemích neuvěřitelné výše. Např. výdaje USA na občanskou válku v letech 1862 až 1866 činily 3,2 miliardy dolarů a peníze veteránům a jejich dědicům dosáhly výše

8,6 miliardy dolarů. V roce 1977 vojenské peníze činily již 17,8 miliardy dolarů oproti 6,2 miliardám dolarů v roce 1960. Penze veteránům 2. světové války, korejské a vietnamské války dosáhnou nejvyššího rozsahu na začátku příštího století, veteráni vietnamské války, respektive jejich pozůstalí, mohou dostávat peníze až do XXI. století. Asi tři čtvrtiny státního dluhu USA jsou přímým důsledkem vysokých vojenských výdajů (výplata procent ze státního dluhu činí dnes již 40 miliard dolarů).

Zjevné vojenské výdaje jsou oficiálně přiznávané vojenské rozpočty, zpravidla financované prostřednictvím ministerstva obrany.

Skryté vojenské výdaje jsou financovány prostřednictvím jiných (civilních) ministerstev. Např. výzkum a vývoj jaderných zbraní se ve Spojených státech financuje prostřednictvím ministerstva energetiky. V jeho rozpočtu se skrývá, kromě jiného, výzkum celým světem odsuzované neutronové pumy. Na finanční rok 1978/1979 bylo na výzkum jaderných zbraní navrženo 1,4 miliardy dolarů. Značná část z toho měla být věnována na práce na neutronové zbraně. (Návrh na celkové výdaje spojené s obranou v rámci ministerstva energetiky činil 2536 miliard dolarů.) Některé druhy skrytých výdajů berou v úvahu vojenské aspekty potencionálně. V mírovém období slouží jiným než vojenským účelům. Např. výstavba civilních letišť, přístavů, komunikací, mostů, náklady na vybudování výrobních kapacit, s nimiž se počítá pro konverzi, náklady na civilní výzkum s vojenským zaměřením apod. Tak např. vojenský rozpočet USA na finanční rok 1978/1979, který dosáhl 111,9 miliardy dolarů, byl ve skutečnosti, podle odhadů expertů, vyšší nejméně o 60 miliard dolarů. Byly zahrnuty do výdajů jiných resortů, avšak fakticky sloužily vojenským účelům. Stejně tak návrh vojenských výdajů ve státním rozpočtu NSR na rok 1978 činil něco přes 36 miliard marek. Další miliardy byly v jiných položkách, včetně oblasti výzkumu a výstavby. Skutečné vojenské výdaje NSR tak činily kolem 54 miliard marek. Skryté vojenské výdaje zpravidla představují 1/3 oficiálně přiznávaných vojenských výdajů.

Osobní výdaje zahrnují náklady na udržování příslušníků ozbrojených sil, náklady na jejich kvalifikaci a vzdělání.

Věcné (materiálové) výdaje představují především výdaje na nákup zbraní a techniky.

Členění vojenských výdajů na osobní a materiálové vyjadřuje historickou tendenci a dynamiku změn v systému vyzbrojování, nahrazování člověka technikou, nasycenost ozbrojených sil zbraněmi a materiálem.

Již v 1. světové válce činil podíl výdajů na vojenskou techniku téměř 50 %, ve 2. světové válce pak dosáhl dokonce 70 % celkových výdajů na zabezpečování válečných potřeb. Po 2. světové válce v důsledku vědeckotechnické revoluce ve vojenství udržovala se převaha věcných výdajů. Teprve v posledních letech vzhledem k profesionalizaci armád v hlavních kapitalistických státech se opět zvýšil podíl osobních výdajů na celkovém vojenském rozpočtu.

Režijní (provozní, běžné, udržovací) výdaje slouží k udržování vojenské síly státu na dané úrovni. Jejich rozsah závisí především na množství ozbrojených sil a podmínkách jejich činnosti.

Investiční (rozvojové) výdaje jsou orientovány na rozvoj vojenské síly státu a jeho ozbrojených sil. Blíže se člení na dlouhodobé a krátkodobé investice, na investice ve prospěch konvenčních zbraní a ve prospěch ZHN apod. Rozsah těchto výdajů závisí zejména na cíli a charakteru válečných příprav. Zatímco v minulosti v mírovém období převažovaly výdaje režijní, po 2. světové válce se v důsledku vědeckotechnické revoluce objevuje tendence růstu, vyrovnání a mnohdy i překročení výdajů investičních.

Výdaje podle **druhů ozbrojených sil** ukazují na rozvoj a změny ve struktuře ozbrojených sil, na hlavní směr jejich výstavby. Jsou podmíněny charakterem války, prostředky a způsoby vedení ozbrojeného zápasu, geografickými a demografickými zvláštnostmi, vojenskostrategickými cíli, členstvím v koalici, ekonomickými možnostmi apod.

Struktura výdajů dle **rozpočtových položek a programových komplexů** souvisí především se zvláštnostmi členění vojenského rozpočtu v té které zemi. Na druhé straně však odráží obecné tendence vlastního ozbrojením silám a válečným přípravám vůbec dané historické epochy, jejich třídnímu charakteru a vědeckotechnickému pokroku. Struktura vojenských výdajů Pentagonu podle programových komplexů např. zahrnuje tyto složky: strategické síly, síly všeobecného určení, síly pro přepravu vojsk, zpravodajství a spojení, zálohy ozbrojených sil, výzkum a vývoj, týlové zabezpečení, výcvik a MTZ, administrativu, vojenskou pomoc a ostatní.

Souhrnné vojenské výdaje, které se vydávají na vojenskou oblast, není možné prakticky vyčíslit, neboť se promítají ve všech ostatních sférách života společnosti. Např. podíl komplexních vojenských výdajů na národním důchodu Spojených států se odhaduje na 14 %.

Pokud státy uveřejňují své vojenské výdaje, uvádějí je pochopitelně v jednotkách národní měny. Proto ke srovnání vojenských výdajů v mezinárodním měřítku je nutné přepočítat je podle existujících měnových kursů na srovnatelnou měnu (zpravidla dolar). Dalším problémem je cenová soustava v dané zemi. Rozdílná tvorba cen zbraňových systémů může do jisté míry vzájemné srovnání zkreslit. Přes tato úskalí se srovnávají vojenské výdaje jednotlivých zemí. Používají se k tomu tyto základní ukazatele vojenských výdajů:

- absolutní výše vojenských výdajů,
- vojenské výdaje na 1 obyvatele,
- vojenské výdaje na 1 vojáka,
- podíl vojenských výdajů na státním rozpočtu,
- podíl vojenských výdajů na národním důchodu, úhrnném společenském produktu, hrubém národním produktu nebo hrubém domácím produktu.

Absolutní výše vojenských výdajů vyjadřuje, do jaké míry, celkovou velikost vojenské síly státu či koalice. V dlouhodobější časové řadě může naznačovat tendenci růstu vojenské síly. Nehovoří však o efektivnosti využití vojenských výdajů. Kromě toho srovnání absolutní výše vojenských výdajů je omezeno proto, že chybí vazba na počet obyvatel, na množství ozbrojených sil, na rozlohu území apod.

Vojenské výdaje **na 1 obyvatele** ukazují především na zdanění obyvatelstva formou vojenských výdajů. Dále dokumentují úsilí dané země dosáhnout určité úrovně vojenské síly státu.

Vojenské výdaje **na 1 vojáka**, po strukturálním rozčlenění na režijní a investiční, na osobní a věcné výdaje, dávají představu o intenzitě vyzbrojovacího procesu a o technickém vybavení ozbrojených sil. Historickou tendencí je růst vojenských výdajů na 1 obyvatele i na 1 vojáka v důsledku absolutního růstu vojenských výdajů, jejichž přírůstek předbíhá přírůstek populace, a v důsledku realizace vědeckotechnického pokroku v ozbrojených silách — (viz **tabulku 1**).

Tabulka 1

**Vojenské výdaje v hlavních imperialistických státech
(v dolarech)**

Rok 1977	USA	Francie	NSR	V. Británie
Na 1 obyvatele	520	223	216	204
Na 1 vojáka	53 285	19 966	27 483	33 430

Podíl vojenských výdajů na státním rozpočtu vyjadřuje zatížení státního rozpočtu. Vzhledem k tomu, že státní rozpočet má v každé zemi jinou roli (v mnoha státech soustřeďuje značnou část vytvořeného a užitého národního důchodu, zatímco v jiných jen malou část), má tento ukazatel omezenou vypovídající schopnost. Rovněž historické srovnání podílu vojenských výdajů na státním rozpočtu je značně zkreslené. Zatímco v minulosti, v klasickém kapitalismu, objem národního důchodu soustředěný v rukou buržoazního státu byl minimální a ještě na počátku imperialismu dosahoval 5–10 % národního důchodu, dnes, v etapě státně

monopolistického kapitalismu, koncentrují buržoazní státy, především západoevropských zemí, 30–45 % národního důchodu.

Podíl vojenských výdajů na národním důchodu, úhrnném společenském produktu, hrubém národním produktu a hrubém domácím produktu velmi dobře charakterizuje proces užití produkce na vojenské účely a celkový vliv zbrojení na reprodukční proces. V buržoazní statistické praxi a odborné literatuře se obvykle používá ukazatel podílu vojenských výdajů na hrubém národním produktu. Jako nové kritérium zavádí NATO podíl vojenských výdajů na hrubém domácím produktu — (viz tabulku 2).

Tabulka 2

Podíl vojenských výdajů na hrubém národním produktu v hlavních imperialistických státech (v %)

	USA	V. Británie	NSR (Německo)	Francie
1950	7,8	6,6	3,7	4,1
1960	9,4	7,7	3,5	5,6
1970	7,4	4,9	3,3	3,3
1975	5,6	5,7	3,1	3,3
1977	5,3	5,5	2,7	3,4

Příčiny růstu vojenských výdajů po 2. světové válce

Militarizace státních rozpočtů kapitalistických zemí po 2. světové válce dosáhla nebývalých rozměrů, podíl vojenských výdajů na národním důchodu již v mírovém období představuje relativně vysoké procento. V XIX. století v míru či-

nily vojenské výdaje 1–3 % národního důchodu, na rozhraní třicátých let mezi 1. a 2. světovou válkou rovněž 1–3 % národního důchodu, po 2. světové válce dosahují vojenské výdaje 4–14 % národního důchodu vyspělých kapitalistických

zemí. Několikanásobně vzrostl absolutní objem vojenských výdajů.

V čem spočívají příčiny prudkého růstu vojenských výdajů kapitalistických států po 2. světové válce?

Za prvé v **agresivním charakteru imperialismu**. Militaristické síly ve státech NATO, zejména v USA a NSR, se ještě nevzdaly možnosti vyřešit historický spor se socialismem ozbrojenými prostředky a vynakládají značnou část svých finančních prostředků na udržování a posilování ozbrojených sil, na přípravu války proti zemím socialismu. Zároveň podporují reakční režimy v celém světě, organizují válečná dobrodružství a další akce proti národně osvobozenému hnutí. Např. Korejská válka stála Spojené státy 54 000 miliónů dolarů a Vietnamská válka 128 000 miliónů dolarů. Narůstají náklady i na tzv. zahraniční vojenskou pomoc. USA poskytl tuto „pomoc“ již 140 zemím světa a od roku 1946 do roku 1976 na ni vydaly 46 miliard dolarů. Na finanční rok 1978/1979 plánují Spojené státy vojenskou pomoc 49 zemím v celkové výši 4,14 miliardy dolarů, z toho jen Izraeli 1,78 miliardy dolarů a Egyptu 750,4 miliónů dolarů.

Za druhé **honbou vojenskoprůmyslových monopolů za nadhodnotou (ziskem)** ze zbrojní výroby. Výroba zbraní je z hlediska zhodnocování kapitálu mnohem atraktivnější než produkce civilního zboží. Podle údajů z roku 1973 dosahovalo 2552 největších amerických nevojenských firem zisk 10,1 %, ale 196 firem, které se zabývaly vojenskou výrobou, dosahovalo míru zisku kolem 56 %. To vede vojenskoprůmyslový komplex k provokačním vojenským, politickým, ekonomickým a ideologickým akcím proti uvolňování mezinárodního napětí. Na konferenci evropských zemí komunistických a dělnických stran v Berlíně soudruh L. I. Brežněv právem prohlásil: „Úspěšné uvolňování mezinárodního napětí inspirovalo a upevnilo síly míru a pokroku, zvýšilo jejich autoritu a vliv v masách. Ukázalo opodstatněnost stanovisek, jež zaujali realisticky uvažující představitelé vládnoucích kruhů, buržoazních zemí. Současně však znepokojilo a zaktivizovalo reakční a militaristické síly, všechny ty, kdo by chtěli zavléci Evropu a celý svět do dob studené války a balancování na pokraji jaderné katastrofy. Poplašili se ti, kdo se obohacují na výrobě nástrojů smrti a zkázy...“

Za třetí **sociálně politickou a vojenskotechnickou povahou příští možné vál-**

ky. Rozhodující politické cíle války mezi koalicemi s protikladnými sociálně politickými systémy vyžadují značné prostředky na jejich zabezpečování, vynucují si vytvoření a udržování velkého a účinného vojenského mechanismu. Existence raketových jaderných zbraní, které umožňují již na samém počátku války předurčit její výsledek, přesunula těžiště zabezpečování příští možné války do období její přípravy, tj. do míru. Ekonomika proto musí již v míru materiálně zabezpečit početné ozbrojené síly, zajistit a obnovovat velké strategické rezervy a být permanentně připravena na přechod a fungování v podmínkách raketové jaderné války. To vyžaduje vytvoření mohutného vojenského průmyslu a uvolnění značné části národního důchodu na vojenské účely.

Za čtvrté z **vědeckotechnické revoluce ve vojenství**. Vzhledem k pracnosti, náročnosti a složitosti výroby rostou náklady na vojenskou techniku. Odborníci odhadují, že s každou novou generací zbraní roste jejich cena nejméně dvojnásobně. Vědeckotechnický pokrok způsobuje rychlé morální zastarávání jednotlivých vzorů bojové techniky. Zatímco na počátku našeho století bylo zapotřebí k vypracování dokonalejší zbraně a jejímu zavedení do výzbroje 20–30 i více let, nyní se tento proces v největších státech světa zrychlil 2–3krát. Zkracování přezbrojovacích etap vede k poměrně malému rozsahu produkce nejmodernějších zbraní a jejímu častému experimentálnímu charakteru. To ztěžuje používání automatizace a velkosériové výroby a tak zvyšuje hodnotu zbraňových systémů. Tím zároveň rostou náklady na kvalifikované kádry při výzkumu, vývoji, konstrukci, výrobě a obsluze zbraní. Podíl kvalifikované práce ve zbrojním průmyslu je vyšší jak v jiných odvětvích. Také v ozbrojených silách vzrůstá množství kvalifikovaných kádřů. Rostoucí nasycení vojsk technikou a zbraněmi si vynucuje i více prostředků na jejich udržování a exploataci. Náklady na provoz a údržbu dosahují ročně 6–10 % nákupní ceny nového zbraňového systému. U některých zbraní, jako např. raketových a protiraketových komplexů, převážují dokonce provozní náklady jejich pořízení a údržbu.

Za páté **rostou výdaje na vojenskou infrastrukturu**. To vyplývá z obrovského prostorového rozsahu potenciálního válčiště, z mobilnosti a dynamiky prostředků ozbrojeného zápasu, z předpokládané devastace rozsáhlých prostorů a ze složitosti moderních zbraňových systémů, které

obsahují rozličné komplexy vyžadující speciální zabezpečení a pomocné soustavy. Např. NATO vynaložil do roku 1974 jen na společný program infrastruktury asi 6 miliard dolarů. Pro období 1975 až 1979 plánuje dalších 1,3—1,7 miliard dolarů.

Jde tedy o komplex vojenskopolitických, vojenskostrategických, vědeckotechnických a ekonomických faktorů, které vedou k nebývalému růstu vojenských výdajů kapitalistických států po 2. světové válce. Vojenské výdaje se rozrostly do takových rozměrů, že se stávají neúnosnými i pro ekonomicky nejsilnější kapitalistické státy. Proto se v posledních letech objevují opatření buržoazních vlád, zejména v USA, která by měla najít únosnou hranici vojenských výdajů a jejich optimální podíl na hrubém národním produktu, jakož i snahy o efektivnější a racionálnější využívání vojenských výdajů pomocí matematických a optimalizačních metod. Přes dosažené dílčí výsledky ukazuje hospodářská krize kapitalistického světa v sedmdesátých letech, na níž má militarizace ekonomiky svůj podíl, na neúspěšnost hospodářské politiky buržoazních vlád. Militarizační procesy, růst vojenských výdajů je také jednou z hlavních příčin současné mezinárodní měnové krize a permanentní inflace ve většině kapitalistických zemí světa.